

Міністерство внутрішніх справ України  
Харківський національний університет внутрішніх справ

**МУХАМЕДЖАНОВА АЛІНА РАВІЛІВНА**

*УДК 344.22 (477)*

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА  
НАСИЛЬСТВА НАД НАСЕЛЕННЯМ У РАЙОНІ ВОЄННИХ  
ДІЙ (СТ. 433 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;  
кримінально-виконавче право

**Автореферат**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

*Дисертацією є рукопис*

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

**Науковий керівник –**

доктор юридичних наук, професор  
**Житний Олександр Олександрович**,  
Харківський національний університет  
імені В. Н. Каразіна, завідувач кафедри  
кримінально-правових дисциплін  
юридичного факультету.

**Офіційні опоненти:**

доктор юридичних наук, доцент  
**Блага Алла Борисівна**,  
Чорноморський національний  
університет імені Петра Могили,  
професор кафедри цивільного та  
кримінального права і процесу;

кандидат юридичних наук, доцент  
**Дзюба Юрій Павлович**,  
Національний юридичний університет  
імені Ярослава Мудрого, доцент  
кафедри кримінального права № 2.

Захист відбудеться 26 квітня 2017 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27).

Автореферат розісланий 24 березня 2017 року.

**Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради**

**Д. Ю. Кондратов**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Проголошене Конституцією України верховенство інтересів людини, визнання примату її прав та свобод вимагає від держави забезпечення надійних гарантій захисту цих цінностей. Вони підлягають правовій охороні у будь-який (мирний чи воєнний) час та на всій території країни, у тому числі й у районі проведення воєнних операцій.

В умовах, коли Україна вимушена захищати свою територіальну цілісність і недоторканість, особливого значення набувають проблеми забезпечення державою основоположних прав та свобод людини й громадянина, охорони життя, здоров'я, особистої недоторканності, майна та інших благ. У зв'язку із цим актуалізувались питання удосконалення правового регулювання й правової охорони відносин у сфері військової діяльності, запобігання випадкам порушення прав цивільних осіб з боку представників військових формувань держави. Як свідчить історичний досвід, під час збройних протистоянь мирне (цивільне) населення є найменш захищеною категорією осіб, а тому невинуватне заподіяння йому шкоди (фізичної, майнової, моральної) рішуче засуджується міжнародною спільнотою. Низка міжнародно-правових актів категорично забороняють військовим посягання на майнові, особисті й інші права та свободи громадян під час ведення воєнних дій. У вітчизняному кримінальному праві виконання зазначених принципових вимог Основного закону держави та норм міжнародного гуманітарного права забезпечують положення ст. 433 Кримінального кодексу України (далі – КК) про відповідальність за насильство над населенням у районі воєнних дій (застосування військовослужбовцями насильства, протизаконного знищення чи відібрання майна, а також вчинення розбою щодо цивільного населення у районі воєнних дій). Зазначена норма міститься у розділі XIX Особливої частини КК, що визначає передбачене нею діяння як злочин проти встановленого порядку несення військової служби.

Окремі питання кримінально-правової характеристики насильницьких, воєнних та військових злочинів (у тому числі насильства над населенням у районі воєнних дій) розглядали Г. М. Анісімов, В. П. Базов, А. Б. Блага, В. О. Бодаєвський, В. О. Бугаєв, В. К. Гришук, С. Ф. Денисов, Ю. П. Дзюба, С. І. Дячук, В. П. Ємельянов, О. О. Житний, М. І. Карпенко, В. І. Касинюк, В. А. Клименко, І. В. Красницький, С. П. Кучевська, В. О. Миронова, С. М. Мохончук, В. О. Навроцький, М. І. Панов, В. П. Попович, А. В. Савченко, О. М. Сарнавський, М. М. Сенько, М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, О. М. Храмцов, В. Б. Харченко, В. Х. Ярмачі та ін. Водночас комплексний аналіз насильства над населенням у районі воєнних дій як військового злочину поки що не був охоплений увагою дослідників. Опис ознак його складу надано лише в навчальній літературі, у науково-практичних коментарях до КК, в окремих публікаціях, а також під час вирішення суміжних проблем. На рівні наукового дослідження монографічного рівня спеціалізована (кримінально-правова) характеристика зазначеного злочину у вітчизняній юридичній доктрині наразі не проведена.

Законодавчий опис насильства над населенням у районі воєнних дій залишає відкритими чимало питань інтерпретації і розуміння його об'єктивних та суб'єктивних ознак, його відмінностей від інших злочинів. Не всі положення ст. 433

КК повною мірою узгоджені з нормами міжнародного й вітчизняного права. Існує невизначеність щодо розуміння підстав та передумов встановлення кримінально-правової заборони насильства над населенням у районі воєнних дій як військового злочину. Зазначені обставини значно знижують якість та ефективність вказаної норми як гарантії додержання прав і свобод людини особами, які беруть участь у воєнних діях, та здатні викликати значні труднощі під час кримінально-правової оцінки актів насильства над населенням у районі воєнних дій.

Викладені вище обставини, які переконують у необхідності та своєчасності дослідження проблем кримінально-правової характеристики насильства над населенням у районі воєнних дій, зумовили обрання теми дисертації.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Тема дисертації узгоджується із положеннями Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р; відповідає положенням Координаційного плану наукових досліджень з проблем кримінології на 2016 р., затвердженого на засіданні Координаційного бюро з проблем кримінології Національної академії правових наук України у березні 2016 р. (п. 4 розділу 12а «Насильницькі злочини») та комплексній темі наукових досліджень кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ на 2014–2018 роки «Протидія злочинності кримінально-правовими та кримінологічними засобами» (державний реєстраційний номер 0113U008195).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 22 грудня 2015 року (протокол № 13).

**Мета і задачі дослідження.** *Метою* дослідження є теоретична розробка передбаченого ст. 433 КК насильства над населенням у районі воєнних дій, об'єктивних та суб'єктивних ознак його складу, відмежування його від інших злочинів, вироблення практичних рекомендацій з удосконалення кримінального законодавства.

Необхідність вирішення зазначеної мети зумовлює постановку і вирішення ряду наукових *задач*:

- простежити генезис вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за акти насильства над цивільним населенням з боку військових;
- оцінити підстави та передумови встановлення кримінально-правової заборони насильства над населенням у районі воєнних дій;
- розглянути положення зарубіжного законодавства щодо кримінально-правової заборони насильства над населенням у районі воєнних дій;
- здійснити характеристику об'єктів і предмета злочинів, передбачених ст. 433 КК;
- визначити й охарактеризувати потерпілих від аналізованих посягань;
- розкрити зміст ознак об'єктивної сторони насильства над населенням у районі воєнних дій;
- надати характеристику суб'єкта насильства над населенням у районі воєнних дій;
- розглянути суб'єктивну сторону злочинів, відповідальність за які

передбачено ст. 433 КК;

- відмежувати насильство над населенням у районі воєнних дій від суміжних суспільно небезпечних діянь;
- оцінити досконалість норми про кримінальну відповідальність за насильство над населенням у районі воєнних дій та запропонувати зміни й доповнення до чинного законодавства України.

*Об'єктом дослідження* є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони прав людини під час воєнних дій.

*Предметом дослідження* є кримінально-правова характеристика насильства над населенням у районі воєнних дій.

**Методи дослідження** обрано з урахуванням поставлених мети й задач дисертації. У роботі використано сукупність загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання. Основним із них є діалектичний метод (використовувався в усіх розділах роботи), який дозволив розглянути елементи кримінально-правової характеристики насильства над населенням у районі воєнних дій у їх русі й взаємодії з іншими позитивними й негативними соціальними явищами. Історико-правовий метод забезпечив висвітлення процесу розвитку кримінально-правової заборони насильства над населенням у районі воєнних дій у вітчизняному законодавстві (підрозділ 1.1); порівняльно-правовий метод сприяв вивченню досвіду кримінально-правової заборони цього посягання в законодавстві зарубіжних держав (підрозділ 1.3); юридичний аналіз ознак складів злочинів, передбачених ст. 433 КК, було здійснено з використанням формально-логічного (догматичного) методу (розділи 2 та 3); системно-структурний аналіз забезпечив визначення місця насильства над населенням у районі воєнних дій у системі військових злочинів та відповідність його заборони нормам міжнародного права, виявлення проблем кваліфікації вказаного злочину (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, розділ 4). За допомогою герменевтичного методу було розкрито зміст термінології, яку вжито у ст. 433 КК та в актах міжнародного права, що забезпечують захист цивільного населення під час війни (підрозділи 2.2, 2.3, розділи 3, 4).

Нормативно-правовою основою дисертаційного дослідження стали Конституція України, норми міжнародного гуманітарного права, законодавство України (чинне та минулих років), інші правові акти Верховної Ради України та органів влади України.

Науково-теоретичну основу роботи становлять дослідження з кримінального права, кримінології, військового, міжнародного права, теорії держави та права.

**Наукова новизна одержаних результатів** визначається тим, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, в якому надано розгорнуту кримінально-правову характеристику насильства над населенням у районі воєнних дій як військового злочину. Вона конкретизується в таких наукових положеннях:

*вперше:*

- визначено послідовність розвитку кримінально-правової заборони насильницьких дій військових щодо цивільного населення та встановлено, що вона існувала в більшості значних юридичних актів, які регламентували кримінально-правові й військово-правові відносини на території сучасної України, починаючи з

XVI ст. Доведено, що подібні до ст. 433 КК норми виникли у вітчизняному законодавстві значно раніше періоду, коли в європейській і світовій юридичній думці було остаточно сформовано ідею створення міжнародного гуманітарного права, а тому насильство над населенням у районі воєнних дій не є злочином, заборона якого зумовлена укладенням міжнародно-правової угоди (конвенційним злочином);

– виявлено й охарактеризовано найважливіші передумови, які визначили визнання насильства над населенням в районі воєнних дій окремим військовим злочином: історико-правові (наявні у вітчизняному праві традиції криміналізації насильницьких дій військових щодо цивільного населення), військово-етичні (ідеологічні й прагматичні міркування, які визначили необхідність дотримання певних правил у відносинах армії з мирним населенням під час війни), військово-правові (необхідність забезпечення виконання представниками військових формувань держави своїх обов'язків в частині додержання правопорядку при поводженні з цивільним населенням);

– обґрунтовано доцільність у ст. 433 КК вважати потерпілим від злочину не невизначену групу осіб (цивільне населення), а конкретну особу (конкретних осіб), яка є цивільною (цивільними);

*удосконалено:*

– розуміння основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 433 КК, як суспільних відносин щодо проходження або несення військової служби в частині забезпечення безпеки цивільних осіб від незаконних дій з боку військовослужбовців Збройних Сил України (далі – ЗСУ) або інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, які перебувають у районі воєнних дій (порядок проходження або несення військової служби в частині забезпечення безпеки цивільних осіб);

– характеристику предмета злочину у складі насильства над населенням у районі воєнних дій: ним є рухоме майно (у випадку його відібрання чи розбою – незалежно від вартості) або й нерухоме (у випадку його знищення – у розмірі на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину);

– зміст категорії «насильство над населенням» як будь-яких актів фізичного чи психічного насильства, незалежно від того, складу якого саме злочину (побоям, заподіяння тілесного ушкодження, незаконному позбавленню волі, зґвалтуванню і т. ін.) вони відповідають, що дозволило визнати обов'язковою ознакою складу передбаченого ст. 433 КК злочину в цій його формі лише суспільно небезпечне діяння;

*дістали подальший розвиток:*

– аргументи щодо розуміння негативної соціально-правової природи посягань, передбачених ст. 433 КК, як військового злочину, а не як злочину проти миру (воєнного злочину);

– обов'язкові ознаки спеціального суб'єкта у складі насильства над населенням у районі воєнних дій: досягнення 18 річного віку; придатність до військової служби за станом здоров'я; перебування на військовій службі у ЗСУ або в інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України;

– уявлення про зміст інтелектуальної ознаки умислу особи, яка вчиняє насильство над населенням у районі воєнних дій: винний усвідомлює неприйнятність для порядку проходження військової служби своєї протиправної поведінки та розуміє, що діяння вчиняються ним щодо цивільної особи (осіб) у районі воєнних дій.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає в тому, що вони можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій роботі – при розробці доктринальних і теоретико-прикладних проблем кримінально-правової охорони відносин у сфері військової діяльності, імплементації у національне законодавство норм міжнародного гуманітарного права (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України від 20 жовтня 2016 року);

– у правотворчості – в ході подальшого удосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність за насильство над населенням у районі воєнних дій;

– у правозастосовній діяльності – при кваліфікації насильницьких та (або) корисливих злочинів за ст. 433 КК, відмежуванні насильства над населенням у районі воєнних дій від інших злочинів;

– у навчальному процесі – для підготовки відповідних положень навчально-методичних матеріалів, під час викладання у вищих навчальних закладах юридичного спрямування дисциплін «Кримінальне право», «Кваліфікація кримінальних правопорушень» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 1 листопада 2016 року).

**Апробація результатів дисертації.** Результати дослідження доповідались автором на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях та круглих столах: «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 22 квітня 2016 року), «Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 8 липня 2016 року), «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 21–23 квітня 2016 року), «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 18 листопада 2016 року), «Верховенство права – основоположний принцип правової держави» (м. Харків, 16 грудня 2016 р.). Дослідження за розділами й у цілому проходило обговорення на засіданнях кафедр кримінального права і кримінології факультету № 1 та кафедр кримінально-правових дисциплін факультету № 6 ХНУВС.

**Публікації.** Основні положення та результати дослідження висвітлено у десяти наукових публікаціях: п'яти статтях (з яких чотири опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному періодичному юридичному виданні) та п'яти тезах наукових доповідей.

**Структура дисертації.** Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (307 найменувань) та додатку. Повний обсяг дисертації становить 224 сторінки (основний текст – 189 сторінок, список використаних джерел 31 сторінка, додатки – 4 сторінки).

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, висвітлено її зв'язок з науковими планами й темами, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, вказано використані в ньому методи, розкрито наукову новизну результатів дослідження, його практичне значення, наведено дані про апробацію та оприлюднення матеріалів дисертації.

**Розділ 1 «Соціально-правова зумовленість встановлення кримінально-правової заборони насильства над населенням у районі воєнних дій»** складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Історико-правовий аспект встановлення кримінально-правової заборони насильства над населенням у районі воєнних дій»* проведено аналіз правових актів, які в різний час діяли на території сучасної України, та виявлено, що кримінально-правові заборони військовим вчиняти свавільні дії, спрямовані проти життя, здоров'я та майна цивільного населення, існували в Першому (1529 р.), Другому (1566 р.), Третьому (1588 р.) Литовських Статутах, Соборному уложенні 1649 р., праві періоду Гетьманщини, актах військово-кримінального законодавства Російської Імперії (в Уложенні або праві військової поведінки генералів, середніх і менших чинів і рядових солдат 1701 р., Короткому артикулі 1706 р., Артикулах Військових 1715 р., Польовому кримінальному уложенні 1812 р., Військовому статуті про покарання 1869 р.), а також у КК УСРР 1922 р., КК УРСР 1927 р., КК УРСР 1960 р.

У *підрозділі 1.2 «Підстави та передумови встановлення кримінально-правової заборони насильства над населенням у районі воєнних дій»* дисертант виділяє найбільш важливі обставини, які зумовлюють встановлення й збереження кримінально-правової заборони аналізованого злочину. До них віднесено історико-правові, військово-етичні, військово-правові передумови. Обґрунтовано, що необхідність реалізації Україною своїх зобов'язань у сфері міжнародного права має лише додатковий вплив на заборону насильства над населенням у районі воєнних дій, оскільки відповідальність за однорідні йому посягання у вітчизняному законодавстві була передбачена задовго до створення міжнародного гуманітарного права й підписання відповідних міжнародно-правових актів (зокрема, Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р.). Оскільки після їх ратифікації норма про відповідальність за насильство над населенням у районі воєнних дій у вітчизняному законодавстві не змінювалась, дисертант робить висновок, що передбачене ст. 433 КК діяння не є конвенційним злочином.

Запропоновано підставою кримінально-правової заборони насильства над населенням у районі воєнних дій вважати сформоване на поточному етапі суспільно-політичного розвитку держави переконання законодавця в наявності у діях, які охоплені ст. 433 КК, характеру й ступеня суспільної небезпечності, необхідних і достатніх для визнання їх злочинними на території держави та визнання їх такими, протидія яким має здійснюватись суб'єктами, спеціально уповноваженими на застосування кримінального закону, засобами, передбаченими цим законом.

Суспільна небезпечність передбаченого ст. 433 КК злочину, яка визначає

потребу його заборони, зумовлена: а) його здатністю посягати одночасно на множину (суму) об'єктів, які захищаються кримінальним законом; б) наявністю в його структурі такого елемента, як насильство або погроза його застосування щодо потерпілого; в) наявністю спеціальних суб'єктів злочину, які представляють озброєні військові чи воєнізовані державні організації, у зв'язку із чим до дотримання ними дисципліни й правопорядку висуваються високі вимоги; г) особливістю місця, часу й обстановки вчинення злочину – району воєнних дій; д) наявністю потерпілих від злочину, які, як правило, не здатні чинити опір винному; е) відсутністю обставин, які б виправдовували вчинене суб'єктом свавілля.

У підрозділі 1.3 *«Зарубіжний досвід кримінально-правової заборони насильства над населенням у районі воєнних дій»* проведено порівняння між положеннями ст. 433 КК України та кримінальними законами держав, у правових системах яких відсутнє спеціальне (військово-кримінальне) законодавство, а тому питання кримінальної відповідальності військових вирішуються, як і в Україні, на підставі загальних кримінально-правових актів. Порівняльний аналіз дозволив виявити два основних підходи до офіційної оцінки характеру суспільної небезпечності насильницьких дій військових щодо цивільного населення: один полягає у визнанні таких діянь військовими злочинами, інший – злочинним порушенням норм міжнародного права (міжнародними злочинами, злочинами проти миру, воєнними злочинами). На думку дисертанта, перший (наявний й у кримінальному законодавстві України) підхід дозволяє більш виважено забезпечити диференціацію кримінальної відповідальності за вчинення злочинів особами, які представляють військовий апарат держави, при вчиненні ними у надзвичайних умовах порушення прав особи.

**Розділ 2 «Об'єктивні ознаки насильства над населенням у районі воєнних дій»** охоплює три підрозділи.

У підрозділі 2.1 *«Об'єкт насильства над населенням у районі воєнних дій»* розглянуто зміст родового та безпосереднього об'єктів аналізованого злочину. Його родовим об'єктом пропонується вважати суспільні відносини з охорони встановленого чинним законодавством та іншими нормативно-правовими актами України порядку несення або проходження військової служби, а його основним безпосереднім об'єктом – суспільні відносини щодо проходження або несення військової служби, в частині забезпечення безпеки цивільних осіб від незаконних дій з боку військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, які перебувають у районі воєнних дій (порядок проходження або несення військової служби, в частині забезпечення безпеки цивільних осіб). Залежно від форми суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 433 КК, додатковими обов'язковими об'єктами аналізованого злочину слід визнавати суспільні відносини з охорони життя та здоров'я особи та (або) суспільні відносини у сфері права власності.

У підрозділі 2.2 *«Потерпілий і предмет як об'єктивні ознаки насильства над населенням у районі воєнних дій»* автор зазначає, що з урахуванням приписів міжнародного права, під цивільним населенням як потерпілим від злочинних діянь військовослужбовців, на яких вказується у назві та диспозиції ст. 433 КК, слід визнавати сукупність осіб, які не входять до складу збройних сил сторін, що

перебувають у районі воєнних дій чи збройного конфлікту та не беруть у них участь. Обґрунтовано, що в диспозиціях ст. 433 КК доцільно вказати не на населення (невизначену групу осіб), а на конкретну особу (осіб), які є цивільною (цивільними). Оскільки реальна шкода не може заподіюватись абстрактній (не визначеній) групі осіб, то потерпілий від аналізованого злочину завжди чітко визначений, персоніфікований – це конкретна фізична особа (або група осіб).

Предметом насильства над населенням у районі воєнних дій є чуже для винного майно – майно, що належить на підставі права власності цивільній особі або перебуває в її віданні чи під охороною. Потребує конкретизації розмір шкоди, заподіяної внаслідок незаконних дій військовослужбовця: при знищенні або пошкодженні майна, для наявності складу передбаченого ст. 433 КК злочину, розмір шкоди повинен бути більший суми, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

У підрозділі 2.3 «Об'єктивна сторона насильства над населенням у районі воєнних дій» констатується, що аналізований злочин характеризується чотирма самостійними формами посягань. З урахуванням наявних у правовій доктрині розробок зроблено висновок, що передбачене ч. 1 ст. 433 КК діяння «насильство над населенням» може бути виражене лише в дії та набувати форм як фізичного, так і психічного насильства, або утворюватися з їх поєднання. При цьому відповідальність за ст. 433 КК не диференціюється залежно від небезпечності насильства для життя чи здоров'я потерпілого. Ця його властивість може впливати лише на індивідуалізацію кримінальної відповідальності винного.

Констатуючи, що універсальне поняття «насильство над населенням» наразі в літературі відсутнє, дисертант вважає, що воно пов'язується перш за все з самим фактом впливу винного на потерпілого (зі спрямованістю діяння). Тому будь-які насильницькі акти з боку військових (навіть безрезультатні), спрямовані на заподіяння шкоди життю, здоров'ю, тілесній, статевій недоторканності чи волі цивільної особи, утворюватимуть закінчений злочин, передбачений ч. 1 ст. 433 КК. Заподіяння військовослужбовцем тяжких тілесних ушкоджень (у т. ч. які потягли смерть потерпілого) чи вчинення умисного вбивства утворює сукупність ч. 1 ст. 433 КК та відповідної статті Розділу II Особливої частини КК.

Під протизаконним знищенням майна в роботі пропонується розуміти будь-які форми його руйнування, яке може бути вчинене як в активній (дія), так і в пасивній (бездіяльність) формі. Звертається увага на те, що передбачений ст. 433 КК злочин, вчинений у формі протизаконного знищення майна, характеризується матеріальним складом. Відповідно, для його об'єктивної сторони необхідна наявність таких обов'язкових ознак: 1) суспільно небезпечне діяння, спрямоване на знищення майна; 2) суспільно небезпечний наслідок (незворотний майновий збиток власникові майна) та 3) необхідний причинний зв'язок між діянням і наслідком.

Спосіб вчинення протиправного знищення майна (зокрема, загальнонебезпечний) не входить до об'єктивних ознак складу насильства над населенням у районі воєнних дій.

Звертається увага на те, що в ст. 433 КК законодавець не виправдано оминув увагою заподіяння шкоди власникові (представникові цивільного населення) шляхом пошкодження належного йому майна.

Протизаконне відібрання майна в роботі характеризується як дії винного, спрямовані на відкрите тимчасове чи остаточне вилучення (відчуження) майна, яке належить цивільному населенню, із подоланням опору (шляхом застосування фізичного чи психічного насильства) або ігноруванням волі потерпілого чи будь-якої іншої особи, та повідомленням неправдивої інформації про існування воєнної необхідності, яка зумовлює потребу в вилученні даного майна. Ознака протизаконності пов'язується із відсутністю передбачених цивільним, військовим чи іншим законодавством підстав, які виключають протиправність заподіяння шкоди (зокрема, підстав для реквізиції, примусового відчуження тощо).

Дисертант вказує, що об'єктивна сторона злочину «розбій, вчинюваний щодо населення в районі воєнних дій» визначається з урахуванням ч. 1 ст. 187 КК, як напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Надано оцінку співвідношенню діянь «відібрання майна» (ч. 1 ст. 433 КК) та «розбій» (ч. 2 ст. 433 КК), обидва з яких охоплюють застосування насильства у тій чи іншій його формі.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони всіх форм злочину, передбаченого ст. 433 КК, є місце його вчинення – район воєнних дій. З урахуванням розробок юридичної й військової наук воно розглядається в дисертації як певна місцевість, де відбувається безпосереднє зіткнення сторін збройного конфлікту в будь-яких формах, а також прилеглі території, на яких розташовані війська (військові частини, підрозділи, угруповання, об'єднання тощо), які беруть участь у таких зіткненнях.

**Розділ 3 «Суб'єктивні ознаки насильства над населенням у районі воєнних дій»** складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Суб'єкт насильства над населенням у районі воєнних дій» проаналізовано визначені законом ознаки, необхідні й достатні для визнання особи такою, яка підлягає кримінальній відповідальності за передбачене у ст. 433 КК посягання. Складу аналізованого злочину притаманний спеціальний суб'єкт – військовослужбовець, тобто фізична осудна особа, яка досягла 18-тирічного віку, придатна до військової служби за станом здоров'я та перебуває на військовій службі у ЗСУ або в інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України.

Розглянуто питання можливості застосування за вчинення злочину, відповідальність за який передбачено ст. 433 КК, заходів кримінально-правового характеру, встановлених нормами розділу XIV-1 Загальної частини КК. Зважаючи на те, що військовослужбовець завжди приналежний до тієї чи іншої військової організації, яка належить до органів державної влади й утримується за рахунок державного бюджету, в роботі підкреслено, що вчинення цим суб'єктом передбаченого ст. 433 КК злочину не утворюватиме підстав для застосування до відповідної юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

У підрозділі 3.2 «Суб'єктивна сторона насильства над населенням у районі воєнних дій» розглянуто питання визнання вини головною ознакою суб'єктивної сторони передбачених ст. 433 КК посягань, а мотиву і мети – факультативними ознаками складу аналізованого злочину. Наведено докази того, що суб'єктивна сторона у складах злочинів, передбачених ст. 433 КК, характеризується умисною

формою вини (прямий або непрямий умисел). При вчиненні діяння у будь-якій його формі обов'язковим є усвідомлення суб'єктом злочину свого статусу особи, яка перебуває на службі у ЗСУ або в інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України. Військовослужбовець, вчиняючи діяння, включені до складу насильства над населенням у районі воєнних дій, усвідомлює неприйнятність своєї протиправної поведінки для порядку проходження військової служби: застосовуючи насильство, здійснюючи знищення або відібрання майна, він тим самим посягає на порядок проходження або несення військової служби, в частині забезпечення безпеки цивільних осіб. Додатковими ознаками складів злочинів (додатковими обставинами), які повинні усвідомлюватися суб'єктом при будь-якій формі вчинення діяння, відповідальність за яке передбачено ст. 433 КК, є усвідомлення винним того, що: 1) діяння вчиняються щодо цивільного населення чи цивільної особи (осіб); 2) діяння вчиняються у районі воєнних дій.

Ураховуючи специфіку військової служби, особливості взаємовідносин (психічної складової взаємовідносин) між можливими виконавцями (співвиконавцями) злочину, що обумовлені службовими стосунками («командир – підлеглий», а також «начальник – підлеглий»), дістали подальшого обґрунтування положення, що кримінальна відповідальність командира або начальника за дії свого підлеглого – військовослужбовця – настає у тому випадку, коли він, віддаючи наказ, усвідомлює суспільно небезпечний характер діяння, яке повинен вчинити підлеглий, передбачає неминучість або реальну можливість настання суспільно небезпечних наслідків такого діяння і бажає настання таких наслідків або не бажає, але свідомо припускає їх настання. У випадках, якщо військовослужбовець, виконуючи злочинний наказ чи розпорядження щодо вчинення насильства над населенням у районі воєнних дій, не усвідомлював і не міг усвідомлювати їх злочинного характеру, то відповідальності за вчинений злочин підлягає тільки особа, яка віддала злочинний наказ чи розпорядження.

**Розділ 4 «Відмежування насильства над населенням у районі воєнних дій від інших злочинів»** присвячено пошуку характерних відмінних рис, які в процесі фахової кримінально-правової оцінки вчиненого діяння дозволяють відрізнити (відмежувати) насильство над населенням у районі воєнних дій від інших, подібних до нього за певними ознаками злочинів.

Дисертантом доведено, що особливості законодавчого опису ознак насильства над населенням у районі воєнних дій у ст. 433 КК зумовлюють наявність у цього військового злочину низки ознак, схожих із характеристиками насильницьких злочинів проти особи (проти життя, здоров'я, особистої недоторканності, волі, честі й гідності) та проти власності. Зроблено висновок, що загальною передумовою відмежування насильства над населенням у районі воєнних дій від подібних йому злочинів є чітке визначення об'єкта злочинного посягання, вчиненого військовослужбовцем (чи прирівняною до нього за правовим статусом особи). Крім того, враховуючи, що за своїми зовнішніми проявами насильство над населенням у районі воєнних дій є подібним до низки інших насильницьких злочинів, для відмежування цього злочину від зазначених посягань доцільно використовувати такі специфічні ознаки його складу: потерпілий від злочину – цивільна особа; місце вчинення злочину – район воєнних дій; суб'єкт злочину (спеціальний) –

військовослужбовець ЗСУ або інших військових формувань, утворених відповідно до законів України.

У роботі звертається увага, що близьким за змістом до насильства над населенням у районі воєнних дій в літературі з кримінального визнається передбачене ст. 438 КК порушення законів і звичаїв війни, що іноді зумовлює оцінку ст. 433 КК як такої, що дублює вказану вище норму. На думку дисертанта, принципова відмінність, яка існує між цими злочинами, полягає в їх здатності порушувати різні об'єкти. На відміну від порушення законів і звичаїв війни, яке є злочином проти миру і безпеки людства, насильство над населенням у районі воєнних дій перш за все пошкоджує встановлений нормами національного законодавства порядок несення військової служби, що визначається сукупністю таких ознак, як потерпілий та предмет, а також суб'єкт як особа, яка належить до військових формувань.

## ВИСНОВКИ

У дисертації здійснене теоретичне узагальнення і запропоноване нове вирішення наукового завдання, що полягає в розгорнутій кримінально-правовій характеристиці передбаченого ст. 433 КК насильства над населенням у районі воєнних дій та формулюванні на цій основі пропозицій щодо удосконалення засобів кримінально-правової охорони прав людини від посягань на них особами, які беруть участь у таких діях. Результати дослідження дозволили сформулювати такі основні висновки й пропозиції:

1. Норми, які забороняють військовим вчинення актів насильства над цивільним населенням, у кримінальному праві України існують із XVI ст. (починаючи з Першого Литовського статуту 1529 р.). Досить значний період злочин, що розглядається, визнавався формою мародерства як одного з військових злочинів. Тільки в законодавстві XX ст. (починаючи з КК УРСР 1927 р.) насильство над населенням у районі воєнних дій було виділено в окрему норму. У законодавстві минулих років кримінальна відповідальність за насильство над населенням у районі воєнних дій диференціювалася з урахуванням статусу суб'єкта злочину, групового характеру вчинення злочинних дій військових щодо цивільних осіб.

2. Підставою кримінально-правової заборони насильства над населенням у районі воєнних дій є сформоване на поточному етапі суспільно-політичного розвитку держави переконання законодавця в наявності у діях, які охоплені ст. 433 КК, характеру й ступеня суспільної небезпечності, необхідних і достатніх для визнання їх злочинними на території держави та визнання їх такими, протидія яким має здійснюватись суб'єктами, спеціально уповноваженими на застосування кримінального закону, засобами, передбаченими цим законом. Суспільна небезпека передбаченого ст. 433 КК злочину зумовлена його здатністю посягати на множину об'єктів, які захищаються кримінальним законом (військовий правопорядок, право власності, безпека життя і здоров'я людини, правила й звичаї війни тощо); наявністю такого елемента, як насильство щодо потерпілого; наявністю спеціальних суб'єктів злочину, що представляють військовий апарат держави; особливістю місця, часу та обстановки злочину; заподіянням шкоди представникам цивільного

населення, які не беруть участі у воєнних діях та, як правило, не здатні чинити опір винному, перебуваючи в беззахисному стані щодо його агресивних дій; відсутністю обставин, які б виключали протиправність вчиненого.

Зобов'язання України за міжнародно-правовими актами утворюють лише додатковий чинник встановлення кримінально-правової заборони щодо насильства над населенням у районі воєнних дій, у зв'язку із чим злочин не належить до конвенційних. Основними такими чинниками є історико-правові, військово-етичні та військово-правові передумови.

3. У кримінальному законодавстві різних країн світу існує два підходи щодо визначення місця норм про насильницьких дій військових щодо цивільного населення у районі воєнних дій в системі кримінально-правових заборон. Перший (його використано й в Україні) полягає у визнанні цього посягання військовим злочином, другий – в оцінці його як злочину проти миру, людяності або воєнного злочину. Хоч у кримінальних законах, що належать до другої групи, окремі структурні частини (розділи, глави) відведено підставам кримінальної відповідальності військовослужбовців (і прирівняних до них осіб), але в них не міститься підстав кримінальної відповідальності за злочинні дії військовослужбовців, подібні до тих, що заборонені ст. 433 КК України.

4. Родовий об'єкт передбаченого ст. 433 КК злочину – суспільні відносини з охорони встановленого чинним законодавством та іншими нормативно-правовими актами України порядку несення або проходження військової служби. Його основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини щодо проходження або несення військової служби, в частині забезпечення безпеки цивільних осіб від незаконних дій з боку військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, які перебувають у районі воєнних дій (порядок проходження або несення військової служби, в частині забезпечення безпеки цивільних осіб), а додатковими обов'язковими об'єктами – суспільні відносини з охорони життя та здоров'я особи та (або) суспільні відносини у сфері права власності. Предметом аналізованого злочину може бути рухоме (у випадку відібрання або розбійного нападу) або й нерухоме (у випадку знищення) майно.

5. Цивільним населенням, згідно зі ст. 433 КК, слід визнавати сукупність осіб, які не входять до складу збройних сил сторін, що перебувають у районі воєнних дій чи збройного конфлікту та не беруть у них участь.

6. За конструкцією об'єктивної сторони передбачений у ч. 1 ст. 433 КК склад злочину у формі насильства над населенням у районі воєнних дій є формальним (злочин є закінченим з моменту вчинення винним дій, спрямованих на заподіяння шкоди життю, здоров'ю, волі, тілесній недоторканності, статевій свободі особи), у формі протизаконного знищення майна – матеріальним (злочин є закінченим із моменту заподіяння майнового збитку власникові майна), у формі протизаконного відібрання майна – формальним (злочин є закінченим з моменту вилучення майна із законного володіння чи користування), у формі розбою – усіченим (злочин є закінченим з моменту нападу, поєднаного з насильством).

Предбачене ч. 1 ст. 433 КК насильство може бути як фізичним, так і психічним та виражається лише в дії. Протизаконне знищення майна (ч. 1 ст. 433 КК) може бути вчинене як в активній (дія), так і в пасивній (бездіяльність) формі.

Протизаконне відібрання майна (ч. 1 ст. 433 КК) характеризує дії винного, спрямовані на відкрите тимчасове чи остаточне вилучення (відчуження) майна, яке належить потерпілому, із подоланням його опору (шляхом застосування фізичного чи психічного насильства) або з ігноруванням волі особи.

7. Суб'єкт насильства над населенням у районі воєнних дій спеціальний – фізична осудна особа, яка досягла на момент вчинення злочину 18-річного віку, придатна до військової служби за станом здоров'я і перебуває на військовій службі у ЗСУ або в інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України (військовослужбовець).

8. Суб'єктивна сторона складів злочинів, уміщених у ст. 433 КК, характеризується умисною формою вини (прямий або непрямої умисел). Спільним при вчиненні діяння у будь-якій його формі є усвідомлення суб'єктом злочину свого статусу як особи, яка перебуває на службі у ЗСУ або в інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України. Крім того, винний усвідомлює неприйнятність для порядку проходження військової служби своєї протиправної поведінки: застосовуючи насильство, здійснюючи знищення або відібрання майна, він тим самим посягає на порядок проходження або несення військової служби в частині забезпечення безпеки цивільних осіб.

9. За зовнішніми проявами насильство над населенням у районі воєнних дій є подібним до злочинів проти життя та здоров'я особи (ст.ст. 115, 121, 122, 125, 126, 127, 129 КК), проти волі, честі й гідності особи (ст. 146 КК), проти статевої свободи і статевої недоторканності (ст.ст. 152, 153 КК), проти власності (ст.ст. 186, 187, 194, 195 КК). Для його відмежування від цих посягань необхідно використати сукупність ознак: відомості про суб'єкта злочину (спеціальний суб'єкт – військовослужбовець ЗСУ чи прирівняна до нього особа), про місце його вчинення (район воєнних дій), а також про потерпілого (цивільна особа).

Близьким за змістом насильству над населенням у районі воєнних дій є склад порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 КК). Принципова відмінність між ними полягає в їх здатності посягати на різні об'єкти: порушення законів і звичаїв війни є злочином проти миру і безпеки людства, в той час як насильство над населенням у районі воєнних дій перш за все пошкоджує встановлений нормами національного (внутрішнього) законодавства порядок несення військової служби, що визначається сукупністю таких його ознак, як потерпілий та предмет, які не перебувають під захистом норм міжнародного гуманітарного права, а також суб'єкт як особа, яка належить до національних військових формувань.

10. За результатами дослідження пропонується:

- назву ст. 433 КК викласти словами *«Злочинні дії військовослужбовця у районі воєнних дій»*;

- у ч. 1 ст. 433 КК після слів *«протизаконне знищення...»* додати слова *«або пошкодження»*;

- слово *«населення»* у ч.ч. 1 та 2 ст. 433 КК замінити словосполученням *«цивільної особи (осіб)»*.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мухамеджанова А. Р. Суб'єкт насильства над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України) / А. Р. Мухамеджанова // Право.ua. – 2016. – №1. – С. 107–111.
2. Мухамеджанова А. Р. Преступления против населения в районе военных действий: опыт сравнительного анализа уголовно-правового запрета / А. Р. Мухамеджанова // *Legea si Viata*. – 2016. – № 8/2 (296). – С. 102–105.
3. Мухамеджанова А. Р. Об'єктивна сторона насильства над населенням у районі воєнних дій: деякі проблеми визначення та нормативної регламентації / А. Р. Мухамеджанова // *Європ. перспективи*. – 2016. – №2. – С. 70–74.
4. Мухамеджанова А. Р. Насильство над населенням у районі воєнних дій: генезис кримінально-правової заборони у вітчизняному законодавстві / А. Р. Мухамеджанова // *Вісн. Кримінологічної асоціації України*. – 2016. – № 2 (13). – С. 223–232.
5. Мухамеджанова А. Р. Об'єкт насильства над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України) / А. Р. Мухамеджанова // *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. – 2016. – № 3 (57). – С. 85–94.
6. Мухамеджанова А. Р. До питання про визначення потерпілого при насильстві над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України) / А. Р. Мухамеджанова // *Від громадянського суспільства – до правової держави : тези XII міжнар. наук. конф. мол. вчених та студентів (м. Харків, 22 квітня 2016 р.)*. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – С. 273–276.
7. Мухамеджанова А. Р. Район воєнних дій як місце вчинення злочину, передбаченого ст. 433 Кримінального кодексу України / А. Р. Мухамеджанова // *Закарпатські правові читання : матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 21–23 квітня 2016 р.)* / Ужгородський нац. ун-т; за заг. ред. В. І. Смоланки, О. Я. Рогача, Я. В. Лазура. – Ужгород : АУТДОР-ШАРК, 2016. – Т. 1. – С. 420–422.
8. Мухамеджанова А. Р. Насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України): деякі проблеми національно-правової імплементації норм міжнародного гуманітарного права / А. Р. Мухамеджанова // *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики : зб. тез доповідей V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 липня 2016 р.)*. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – С. 300–303.
9. Мухамеджанова А. Р. Проблемні аспекти розмежування насильства над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 Кримінального кодексу України) та суміжних складів злочинів / А. Р. Мухамеджанова // *Актуальні проблеми кримінального права : матер. VII міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 18 листопада 2016 р.)* / [В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – С. 232–234.
10. Мухамеджанова А. Р. Підстава встановлення кримінально-правової заборони щодо насильства над населенням у районі воєнних дій / А. Р. Мухамеджанова // *Верховенство права – основоположний принцип правової держави : зб. тез доп. VIII наук. круглого столу мол. вчених, аспірантів та магістрів (м. Харків, 16 грудня 2016 р.)*. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – С. 238–242.

## АНОТАЦІЇ

**Мухамеджанова А. Р. Кримінально-правова характеристика насильства над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 Кримінального кодексу України).**  
– *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2017.

Дисертацію присвячено кримінально-правовому аналізу насильства над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України). Простежено генезис норми про відповідальність за насильство військових над цивільним населенням. Здійснено оцінку підстав та передумов встановлення заборони вказаного злочину у сучасному кримінальному законодавстві. Розглянуто положення зарубіжного кримінального законодавства щодо заборони насильства над населенням у районі воєнних дій. Здійснено характеристику родового і безпосередніх об'єктів та предмета злочинів, передбачених ст. 433 КК України. Визначено й охарактеризовано потерпілого від аналізованих посягань. Проаналізовано спеціального суб'єкта насильства над населенням у районі воєнних дій, розкрито його ознаки. Розглянуто зміст ознак суб'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 433 КК України.

Визначено найбільш важливі критерії, за якими насильство над населенням у районі воєнних дій відрізняється від інших протиправних діянь.

*Ключові слова:* кримінально-правова характеристика, насильство, військовослужбовець, цивільне населення, порядок проходження служби, район воєнних дій.

**Мухамеджанова А. Р. Уголовно-правовая характеристика насилия над населением в районе военных действий (ст. 433 Уголовного кодекса Украины).**  
– *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2017.

Диссертация посвящена уголовно-правовому анализу насилия над населением в районе военных действий (ст. 433 Уголовного кодекса Украины). Прослежен генезис нормы об ответственности за насилие военных над гражданским населением. Осуществлена оценка оснований и предпосылок установления запрета указанного преступления в современном уголовном законодательстве. Рассмотрены положения зарубежного уголовного законодательства о запрете насилия над населением в районе военных действий. Охарактеризованы родовой и непосредственные объекты, а также предмет преступлений, предусмотренных ст. 433 УК Украины. Определены и охарактеризованы потерпевшие от анализируемых посягательств. Проанализирован специальный субъект насилия над населением в районе военных действий, раскрыты его признаки. Рассмотрено

содержание признаков субъективной стороны преступлений, предусмотренных ст. 433 УК Украины.

Определены наиболее важные критерии, по которым насилие над населением в районе военных действий отграничивается от других противоправных деяний.

*Ключевые слова:* уголовно-правовая характеристика, насилие, военнослужащий, гражданское население, порядок прохождения службы, район военных действий.

**Mukhamedzhanova A. R. Criminal and Legal Characteristics of Violence against Population in the Area of Military Operations (the Art. 433 of the Criminal Code of Ukraine of Ukraine).** – *Published as manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law, Speciality 12.00.08. – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2017.

The thesis is focused on criminal and legal analysis of violence against the population in the area of military operations (the Art. 433 of the Criminal Code of Ukraine).

The author has traced the genesis of the norm on liability for the acts of violence of military servicemen against civilians and has proved that such regulations like the Art. 433 of the Criminal Code of Ukraine emerged in the national legislation in the XVI century and existed in most significant legal documents that regulated criminal and legal relations on the territory of the current Ukraine.

The estimation of grounds and preconditions of establishing prohibition of the violence against the population in the area of military operations in the current criminal law has been realized. The author has considered international legislation as for criminal and legal prohibition of the violence against the population in the area of military operations.

Characteristics of the objects and subject of crimes under the Art. 433 of the Criminal Code of Ukraine have been realized. The author has defined and characterized a victim from the analyzed endeavors, and suggested to consider such a victim as a specific person (specific individuals), who is a civilian (civilians). The content of the features of the objective side of the violence against the population in the area of military operations has been revealed. The acts that constitute it have been analyzed. Identified socially dangerous consequences of the destruction of the property of the population in the area of hostilities.

The author has provided characteristics of a special subject of violence against the population in the area of military operations – it is a sane individual, who has reached 18 years, eligible for military service on health grounds and is in military service in the Armed Forces of Ukraine or other military formations established in accordance with the laws of Ukraine. The content of the features of the mens rea under the Art. 433 of the Criminal Code of Ukraine has been considered.

The author has determined the most important criteria that make it possible to differentiate the violence against the population in the area of military operations from other illegal actions. Proposals to amend the Art. 433 of the Criminal Code of Ukraine are formulated.

*Key words:* criminal and legal characteristics, violence, military serviceman, civilians, career pattern, area of military operations.

Підписано до друку 02.03.2017 р. Папір офсетний. Друк офсетний.  
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.  
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач –  
Харківський національний університет внутрішніх справ,  
пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ  
61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27.